

Գ. Գ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՌԺՇԿԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԵԼՈՒ
ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ներկայումս, երբ ամբողջ աշխարհը բաժանվել է երկու թշնամակա լագերների՝ դեմոկրատական և հակադեմոկրատական, սրանց մեջ ծավալված իդեոլոգիական պայքարը առանձնապես սուր բնույթ է կրում ոչ միայն քաղաքականության մեջ, այլև գիտության բնագավառում։ Ռեակցիոն, ֆաշիստացող անգլո-ամերիկյան շրջանները՝ օգտագործելով պատմության զենքը, փորձում են ապացուցել, որ նրանք մարդկային մտքի ու համաշխարհային կուլտուրայի լավագույն նվաճումների միակ՝ պահպանողներն ու շարունակողներն են։ Միաժամանակ նրանք ձգտում են նվազեցնել, երբեմն էլ նույնիսկ ոչնչի հավասարեցնել մեր հայրենական գիտության դերն ու նշանակությունը համաշխարհային կուլտուրայի զարգացման գործում։

Ստեղծված պայմաններում գիտության պատմության, մասնավորապես և հատկապես բիոլոգիայի ու բժշկականության պատմության ուսումնասիրությունը մեզ մոտ առանձնապես կարևոր նշանակություն է ստանում։ Այդ ուսումնասիրությունը կարևոր է ոչ միայն հայրենական գիտության նվաճումները հայտաբերելու և նրա դերը համաշխարհային գիտության մեջ որոշելու տեսագծով, այլև հսկայական նշանակություն ունի սովետական երիտասարդությանը դաստիարակելու գործում։

Սովետական երիտասարդության համար բնագիտության պատմության ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը, ինչպես հայտնի է, մատնանշել է դեռևս ընկեր Ստալինը ակադեմիկոս Կոմարովի հետ ունեցած իր զրույցի մեջ. «Այդ չափազանց կարևոր գործ է. հատկապես երիտասարդությունը պետք է իմանա

գիտութեան պատմութիւնը», — ասում է ընկեր Ստալինը¹ Ընկեր Ստալինի այդ ցուցումը ներկայումս կենսագործվում է մեզ մոտ: Մեր բոլոր ԲՈՒՀ-երում որևէ գիտութիւն ավանդելիս՝ ուսանողները պարտավոր են ծանոթանալ այդ գիտութեան պատմութեանը, իսկ բժշկական ուսումնական հաստատութիւններում բժշկականութեան պատմութիւնը, որպէս առանձին առարկա, տեղ է գտել ուսման պլանի մեջ:

Սակայն սխալ կլինի կարծել, որ գիտութեան պատմութեան, մասնավորապէս բժշկութեան պատմութեան դասավանդութիւնն ուսանողութեան համար ունի սոսկ ակադեմիական ու հանրակրթական նշանակութիւն: Այդ դասավանդութիւնն ունի նաև շատ կարևոր նշանակութիւն սովետական երիտասարդութեան գաղափարական-քաղաքական դաստիարակութեան գործի համար: Հայրենական բժշկականութեան պատմութեան ուսումնասիրութիւնն ու նրան ծանոթ լինելը պետք է նրա մեջ հարգանքի զգացմունքներ զարգացնի դեպի Սովետական Միութեան ժողովուրդների անցյալի կուտուրան և հպարտութեան զգացմունքով համակի իր արդի կուտուրայի համար, պետք է նրա մեջ դաստիարակի սովետական հայրենասիրութեան զգացմունքներ:

Վերջապէս, հայրենական բժշկութեան պատմութեան ուսումնասիրութիւնը, որն, ի դեպ, ցարդ բավականաչափ չի կատարված, կարևոր է նաև նրա համար, որ հնարավորութիւն է տալիս մեզ վերականգնելու հայրենական գիտութիւնների առաջնութիւնն այն դեպքում, երբ նրանց նշանավոր հայտնագործումները ոչ արդարացի կերպով վերագրվում էին օտար գիտնականներին: Այս հանդամանքը հնարավորութիւն է ընձեռում մեզ զինաթափ անելու այն մարդկանց, որոնք նվազեցնում են հայրենական գիտնականների դերն ու նշանակութիւնը համաշխարհային գիտութեան մեջ: Մեր մի շարք գիտական աշխատողների մեջ նկատվող վատառողջ այդ երևույթը Ա. Ա. Ժդանովը բնորոշել է որպէս «ստորաքարշութիւն» Արևմուտքի առաջ. այդ երևույթը որոշ չափով բացառվում է նրանով, որ այդ գիտնականները ծանոթ չեն եղել հայրենական գիտութեան պատմութեանն ու նվաճումներին:

Արևմուտքի կուտուրայի ու գիտութեան առջև կուրորեն խոնարհվելու այդ տենդենցը մասամբ կապված է նաև այն բանի հետ, որ մի շարք գիտնականներ՝ գտնվելով արտասահմանյան գիտնականների իդեոլոգիապէս մեզ օտար և թշնամի թեո-

¹ „Правда“, № 35, 10 февр., 1945 г.

քիանների ու ուսմունքների ազդեցության տակ, ինչպես այդ տեղի ունեցավ, օրինակ, բիոլոգիայի բնագավառում, չկարողացան արժանավորապես զնահատել հայրենական գիտնականների աշխատությունների ու ուսմունքների պրոգրեսիվ բնույթը:

Այսպես, մեր գիտնականներից ոմանք հակադրեցին Վասյան-նի, Մենդելի ու Մորգանի ռեակցիոն-ռասիստական իդեալիստական թեորիան մեր ականավոր գիտնականների՝ Կ. Ա. Տիմիրյազևի, Ի. Վ. Միշուրինի և Դ. Տ. Լիսենկոյի պրոգրեսիվ մատերիալիստական ուսմունքին, գիտնականներ, որոնք մշակեցին ու մինոր, ավելի բարձր աստիճանի հասցրին Դարվինի ուսմունքը:

Արեմուտքի կուլտուրայի առջև կուրորեն խոնարհվելը հին Ռուսաստանի բուրժուազիայի տենդենցների ու տրամադրությունների գերապրուկային մնացորդներից մեկն է: Այդ բուրժուազիան թերահավատությամբ և երբեմն արհամարհանքով էր վերաբերվում հայրենական գիտնականներին: Այս հանգամանքն էլ որոշ չափով կախումն ունի այն բանից, որ նա չգիտեր հայրենական գիտության պատմությունը: Մինչև վերջերս էլ մենք ականատես էինք, թե ինչպես մեր գիտնականների նշանավոր հայտնագործումները թե՛ բժշկականության և թե՛ գիտության այլ բնագավառներում համարչադատվում էին արտասահմանյան օտար գիտնականները: Մեր գիտության պատմությունը գիտե նման ոչ սակավ դեպքեր: Այսպես, օրինակ՝ դեռևս անցյալ դարի 70-ական թվականներին ռուս գիտնականներ Գ. Ն. Մինին ու Օ. Ս. Մոշուտկովսկին էքսպերիմենտալ եղանակով ապացուցեցին, որ բժավոր և վերադարձ տիֆերի վարակալիրներն արյունածուծ միջատներն են: Վտանգի ենթարկելով իրենց կյանքը, նրանք ստուգեցին այդ ենթադրությունը հենց իրենց վրա և այդպիսով որոշեցին պարագիտար տիֆերի բնույթն ու ծագումը: Մինչդեռ իր նշանակությամբ աչքի ընկնող այդ գյուտի առաջնությունը վերագրվել է ֆրանսիացի գիտնական Նիկոլին, որը միայն քառասուն տարի անց՝ 20-րդ դարի սկզբներին, գործադրելով այն եղանակը, ինչ որ ռուս գիտնականները, հանգեց այն նույն եզրակացությանը: Ոչ նվազ հատկանշական է նաև մի այլ դեպք, կապված ուտրավիրուաի հայտնագործման հետ:

1892 թ. Դ. Ի. Իվանովսկին մի շարք էքսպերիմենտներից հետո՝ հաստատեց ուտրավիրուաի առկայությունը և դրանով իսկ սկզբնավորեց վիրուսաբանությունը: Այն ինչ արտասահմանյան գիտությունն այդ նշանավոր գյուտը վերադրեց Լեֆլերին, Բարրելին և ուրիշներին, որոնք Իվանովսկու գյուտից 6—10 տարի անց՝ հաստատեցին ուտրավիրուաի գոյությունը:

Այդպիսի օրինակների թիվը ոչ միայն բժշկականության պատմությունից, այլև մյուս շատ գիտությունների (ֆիզիկա, քիմիա, տեխնիկական գիտություններ և այլն) պատմության բնագավառներից կարելի է բազմապատկել:

Որոշ դեպքերում նույնիսկ մեր գիտնականները ոչ միայն ռուս գիտնականների նշանավոր հայտնագործումները չէին ճանաչել, այլև հենց իրենց՝ այդ գիտնականներին համարում էին ոչ ռուս, այլ արևմտյան գիտնականներ: Այդպես է արել, օրինակ, պրոֆ. Օպպելը: Իր «Ռուս վիրաբուժության պատմության» մեջ պրոֆ. Օպպելը հանճարեղ ռուս վիրաբուժ Ն. Ի. Պիրոգովին համարում է ավելի շուտ գերմանացի, քան ռուս բժիշկ, թեև Պիրոգովի ռուս գիտնական լինելը չէր կարող ոչ մի դեպքում կասկածի առիթ տալ: Նման անհիմն հայտարարությունը, սակայն, ունեցավ իր քաղաքական հետևանքները: Հայրենական պատերազմի օրերին, երբ հիտլերյան գաղանաբարո զորքերը ժամանակավորապես գրավեցին Վիննիցան և նրանից ոչ հեռու գտնվող Պիրոգովի նախկին դաստակերտը, գերմանական բժշկական հանդեսներից մեկի էջերում լույս տեսավ մի հոդված, որի մեջ նշված էր, որ գերմանական զորքերը գրավել են ականավոր գերմանացի գիտնական Պիրոգովի դաստակերտը, ընդ որում այս առթիվ վկայակոչված է Օպպելի աշխատությունը: Հենց այս փաստը համոզելի է դարձնում այն, թե ինչպես թշնամին, օգտագործելով մեր իսկ սխալը բժշկականության պատմության բնագավառում, դարձնում է այն քաղաքական զենք և ուղղում մեր դեմ:

Հայրենական բժշկականության հարցերի նկատմամբ մինչև սովետական շրջանի ռուս գիտնականների ցուցաբերած ոչ բավական ուշադրության հետևանքով մեր պատմա-բժշկական գրականությունը ներկայումս քավականին աղքատիկ է ու պակասավոր: Միայն վերջերս այդ գրականությունն սկսել է հարստանալ սովետական գիտնականների աշխատություններով, որոնց մեջ նշելի են Ի. Դ. Ստրաշունի, Լ. Յա. Սկորոխոդովի և Լ. Ա. Հովհաննիսյանի աշխատությունները, որոնք նվիրված են ընդհանուր ռուս և հայ բժշկականության պատմությանը, ինչպես և Խ. Ս. Կոշտոյանցի, Է. Մ. Կոնյուսի և այլոց աշխատությունները, որոնք մշակել են հայրենական բժշկականության առանձին դիսցիպլինաների պատմության վերաբերող հարցերը:

Այդ գրականությունը համալրվում է այլ հեղինակների ավելի մանր (Բարսյուկովի, Բարադուլինի, Մայստրախի և այլն), բայց

շատ արժեքավոր աշխատություններով, որոնց մեջ ուսումնասիրված են հայրենական բժշկականության պատմությանը վերաբերող մասնակի պրոբլեմները: Բայց և այնպես ստիպված ենք արձանագրելու, որ ներկայումս էլ բիոլոգիայի ու բժշկականության պատմությունն ուսումնասիրողների թիվը շատ փոքր է: Դրա համար, երբ վերջերս առաջ քաշվեց բժշկական ինստիտուտներում բժշկականության պատմություն ավանդելու անհրաժեշտությունը, պարզվեց, որ այդ նպատակի համար մենք չունենք նույնիսկ նվազագույն քանակությամբ կադրեր, որոնք մասնագիտացած լինեին տվյալ բնագավառում: Այս հանգամանքը դրդեց ՍՍՄՄ Առողջապահության Մինիստրությանը դեռևս 1948 թ. աշնանը կազմակերպելու մասնագիտական դասընթացներ, որպեսզի այդ եղանակով որոշ չափով լրացվի գոյություն ունեցող բացը: Եթե անգամ դասախոսական կադրերի պատրաստման հարցը դրականապես լուծվի, մի խնդիր, որ հարկավ, այնքան էլ դյուրին լուծվելու չէ, այնուամենայնիվ մեր առաջ ծառանում է մի այլ, ավելի դժվարին հարց. կարո՞ղ է, արդյոք, դասախոսներին և ունկնդիրներին բավարարել մեր տրամադրության տակ եղած պատմա-բժշկագիտական գրականությունը:

Բացի մի շարք ժողովրդական հոգվածներից և մի քանի մենագրություններից, որոնք նվիրված են Ռուսաստանում ծաղկած բժշկական առանձին դիսցիպլինների պատմությանը, մեր պատմա-բժշկագիտական գրականությունը սպառնում է ընդհանուր ուսու ՍՍՄՄ ժողովուրդների բժշկականության պատմությանը նվիրած 5—6 ստվար օրիգինալ աշխատություններով և բժշկականության ընդհանուր պատմությունը երկու թարգմանական ձեռնարկներով: Դա շատ փչ է, եթե հաշվի առնենք նաև այն, որ դրանք գրված են ամբողջ 19—20-րդ դարերի ընթացքում:

Մեր աշխատանքի թուլությունն այս բնագավառում է՝ և ավելի ակներախ կերևա, եթե նկատի ունենանք նաև այն, որ մինչև օրս մենք ձեռքի տակ չունենք մի աշխատություն, որն ընդգրկեր ամբողջ սովետական շրջանի բժշկականության պատմությունը:

Մեծ չէ նաև ՍՍՄՄ ժողովուրդների բժշկականության պատմությանը նվիրված գրականությունը, թեև Միության ժողովուրդներից մի քանիսը հեռավոր անցյալում ունեցել են բավականաչափ բարձր մակարդակի վրա գտնվող բժշկագիտական կուլտուրա (օրինակ՝ հայերը, Միջին Ասիայի ժողովուրդները և այլն): Լ. Ա. Հովհաննիսյանի՝ «Բժշկականության պատմությունը Հայաստա-

նումն լույս տեսնելուց հետո՝ կարելի է հաստատապես ասել, որ ամենից լավ ուսումնասիրված է հայ բժշկականության պատմությունը: Մեր ձեռքի տակ եղած դրականությունը ցույց է տալիս, որ մենք իրավունք ունենք սպասելու ավելի լրիվ աշխատություններ նվիրված վրացական, ադրբեջանական և Միջին Ասիայի սովետական ժողովուրդների բժշկականության պատմության ուսումնասիրությանը:

Այդ ժողովուրդների բժշկականության պատմության ուսումնասիրությունը ոչ միայն լրացնում է մեր գիտելիքները հայրենական բժշկականության պատմության բնագավառում, այլև ցույց է տալիս, թե ինչպես այդ փոքր ժողովուրդները՝ անցյալում կորցնելով իրենց քաղաքական անկախությունը, մոռացության էին մատնել իրենց երբեմնի բարձր բժշկագիտական կուլտուրան, մինչդեռ այժմ՝ սովետական սիստեմի դոյության կարճ պատմական ժամանակաշրջանում՝ նրանք շտեմնված բարձր զարգացման են հասցրել բժշկագիտությունը: Վերջապես, դա անհրաժեշտ է նաև նրա համար, որ ՍՍՏՄ ժողովուրդների բժշկականության պատմությունը, որպես առանձին բաժին, մտնում է բժշկական ինստիտուտներում դասավանդվող բժշկականության պատմության ծրագրի մեջ:

Վերոհիշյալից զատ՝ մենք պետք է ընդունենք նաև այն, որ ընդհանուր և հայրենական բժշկականության պատմության գծով ցարդ գոյություն ունեցող դրականությունը որոշ դեպքերում մեզ չի բավարարում նույնպես որակի կողմից: Որոշ աշխատություններ հնացել են կամ չափազանց սխեմատիկ են (օրինակ՝ Ռիխտերի աշխատությունը ռուս բժշկականության պատմության գծով կամ Գեգերի ընդհանուր բժշկականության պատմությունը), մյուսները լրիվ չեն, երբեմն էլ սխալ են լուսաբանել ռուս բժշկականության առանձին էտապները կամ ականավոր ռուս դիտնական բժիշկներին: Այսպես, օրինակ՝ Լ. Յա. Սկորոխովը¹ գրում է թե ռուս ժողովրդական բժշկությունն առաջ է եկել մոգական-կախարդական բժշկականությունից. նա կարծում է, որ ժողովրդական-բժշկական միջոցառումներին նախորդել են ժողովրդի մեջ կենցաղավարող հմայությունը, դուլթումը, սիմվոլիկ գործողություններն ու դեղամիջոցները: Այդ արմատապես սխալ տեսակետը բացասում է

¹ Л. Я. Скорыходов, "Краткий очерк истории русской медицины", Ленинград, 1926 г., стр. 22.

մարքսիստական ուսմունքը մարդկային հասարակության կուտուրայի զարգացման մասին: Վերջապես, երրորդ կարգի աշխատությունները, չնայած դրանց մեծ առավելություններին փաստական նյութի հարստության տեսակետից, այնուամենայնիվ չեն կարող մեզ բավարարել իրենց մեթոդոլոգիական դրուժներով (օրինակ՝ կոլների «Բժշկականության պատմություն»-ը):

Շատ ավելի նվազ են բավարարում մեզ բժշկականության ընդհանուր պատմության գծով հրկու թարգմանական (Ֆրանսերենից և գերմաներենից) աշխատություններ, այն է՝ Մենյե «Բժշկականության պատմություն» և այդ նույն վերնագիրը կրող Մեյերի-Շտեյնեգի ու Զուգհոֆի աշխատությունը: Սրանք, թեև հարուստ են փաստական նյութերով, բայց ունեն երկու հիմնական թերություններ, որոնք հատուկ են բժշկականության բուրժուական պատմաբանների մեծ մասին: Դրանք բժշկականության պատմությունը շարադրում են, հաշվի չառնելով սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական ֆակտորները, նկատի չունենալով տվյալ դարաշրջանի համար բնորոշ այն իդեոլոգիական ուղղություններն ու աշխարհայեցողությունները, որոնք առաջ են բերել այս կամ այն հոսանքը բժշկականության մեջ:

Սովետական քննիչություն ու ուսանողը զուր կորոնի այդ աշխատություններում բիոլոգիայի ու բժշկականության մեջ հնուց ի վեր առկա մատերիալիստական ու իդեալիստական ուղղությունների անընդհատ պայքարի արտացոլումը: Այդտեղ չեք գտնի վերոհիշյալ հեղինակների ձգտումը, մի կողմից, մերկացնելու բժշկականության այս կամ այն գործչի աշխարհայեցողության ռեակցիոն և իդեալիստական էությունը, մյուս կողմից, ցույց տալու մյուսների մատերիալիստական հայացքների պրոգրեսիվ նշանակությունը: Անդրսահմանային, հեղինակների պատմա-բժշկագիտական աշխատությունների էական արատներից մեկն է նաև այն, որ դրանց աշխատություններում համարյա բնավ չի արտացոլվել ուսա բժշկագիտական միտքը: Այսպես, օրինակ, Մեյեր-Շտեյնեգի ու Զուգհոֆի «Բժշկականության պատմության» մեջ հանճարեղ ուսա անատոմ և վիրաբույժ Ն. Ի. Պիրոգովին հատկացված է տառացի երկուսից երեք տող, Սրանով իսկապես սպառվում է նրանց խոսքը ուսա բժշկագիտության ականավոր գործիչների մասին: Այն ինչ ուսա բժշկագիտական միտքը ոչ միայն հո չի մնում Արևմուտքի բժշկագիտությունից, այլև հանձնի նրա ականավոր ներկայացուցիչներին՝ Ի. Մ. Սեչենովի, Ս. Պ. Բոտկինի, Ի. Պ. Պավլո-

վի, Զախարիին, Ի. Ն. Մեչնիկովի և այլոց, որոնք դաստիարակվել էին Գերցենի, Բելինսկու, Դոբրոլյուբովի, Չերնիշևսկու և Պիսարևի մատերիալիստական փիլիսոփայության տրադիցիաներով, հսկայական ազդեցություն են թողել համաշխարհային բժշկագիտական և բիոլոգիական մտքի զարգացման վրա: Ինչ վերաբերում է հասարակական բժշկականության, ապա՝ անգամ օտարերկրյա գիտնականերից մի քանիսի վկայությամբ դա, ի դեմս զեմատվոյական բժշկականության, մի ամբողջ գլխով բարձր է կանգնած եղել արևմտա-եվրոպական երկրների բժշկականությունից:

Ահա այդ ամենը նկատի ունենալով՝ բժշկականության պատմության ուսումնասիրությամբ զբաղվող մեր գիտական աշխատողների առաջ ծառացած է մի մեծ և պատասխանատու խնդիր, այն է՝ համալրել այն բացը, որ առկա է ընդհանրապես հայրենական բժշկականության պատմության և մասնավանդ ու հատկապես սովետական ժամանակաշրջանի բժշկականության պատմության մեջ, և ուղղել ու վերացնել այն թերությունները և սխալները, որոնք գոյություն են ունեցել անցյալում:

Այդ խնդիրները հաջողությամբ կատարելու համար՝ նախ և առաջ անհրաժեշտ է ճիշտ մեթոդոլոգիական դիրքավորում՝ որի հիմքն անպայման պիտի կազմի Մարքսի—Էնգելսի—Լենինի—Ստալինի ուսմունքը մարդկային հասարակության զարգացման օրենքների մասին: Մարքսիզմի կլասիկները տալիս են մեզ մի շարք արժեքավոր ցուցումներ ու պարզաբանություններ, որոնք օգնում են մեզ ճիշտ հասկանալու և լուծելու ոչ միայն ընդհանուր պատմական բնույթի խնդիրները, այլև կոկտորայի ու գիտության բնագավառից վերցրած ամեն մի հարց: Այդ ցուցումները պետք է ղեկավարող հանդիսանան պատմա-բժշկագիտական ամեն մի պրոբլեմ լուծելու համար: ՀամԿ(բ)Պ պատմության դասագիրքը կազմողներին ուղղած իր նամակում ընկեր Ստալինը՝ նշելով թույլ տված սխալները, տալիս է մի շարք պարզ ու կոնկրետ ցուցումներ, որոնք պետք է ղեկավարող սկզբունքներ դառնան պատմական, հետևաբար և պատմա-բժշկագիտական որևէ պրոբլեմ ուսումնասիրելիս: Ընկեր Ստալինը գրում է. «Ես կարծում եմ, որ ՀամԿ(բ)Պ-ի պատմության մեր դասագրքերն անբավարար են երեք դիմավոր պատճառներով: Անբավարար են կամ այն պատճառով, որ նրանք շարադրում են ՀամԿ(բ)Պ-ի պատմությունը անկախ երկրի պատմությունից, կամ այն պատճառով, որ սահմանափակվում են պատմելով, պարզապես նկարագրելով հոսանքների պայքարի

անցողաբաճներն ու փաստերը, առանց անհրաժեշտ մարքսիստական բացատրություններ տալու և կամ այն պատճառով, որ տառապում են սխալ կառուցվածքով, դեպքերի սխալ պերիոդիզացիայով»։ Ապա նա շարունակում է. «Հարկավոր է ոչ միայն շարադրել այն փաստերը, որոնք ցուցադրում են հոսանքների ու ֆրակցիաների առատությունը կոաակցության և դասակարգի մեջ Ն.Ս.Շ.Մ.-ում, այլ մարքսիստական բացատրություն տալ այդ փաստերին»։¹

Նվ իսկապես, չի կարելի ճիշտ հասկանալ բժշկագիտության այս կամ այն ուղղության կամ հոսանքի առաջացման պատճառը, չի կարելի ճիշտ արժեքավորել բժշկագիտական այս կամ այն հայտնադրո՞ւմը, եթե հաշվի առնված չեն լինի պատմական իրադրության այն առանձնահատկությունները, որոնց մեջ դրանք առաջացել են։ Դրանք չի կարելի ճիշտ արժեքավորել և հասկանալ, առանց հաշվի առնելու դրանց ծագման ժամանակն ու տեղը։ Հակառակ պարագայում պատմական երևույթների, մեր դեպքում՝ պատմա-բժշկագիտական տվյալների շարադրանքը կկրի սոսկ պարզ պատմվածքի բնույթ կամ կդառնա անպետք և անհասկանալի փաստերի անիմաստ կոտակում։ Որքան էլ դրանք ստույգ ու ճշգրիտ արձանագրված լինեն, այնուամենայնիվ դրանք զաղափար չեն տա ուսումնասիրվող գիտության զարգացման դինամիկայի մասին։ Այլ խոսքով, մենք չենք ունենա այդ գիտության վաճառական և ճշմարտապատում պատմությունը։ Ուստի բիոլոգիայի ու բժշկականության պատմության ընադավառից վերցրած ամեն մի փոշոր երևույթ, որը նրանց զարգացման պատմության մեջ դարաշրջան է կազմել, պետք է քննության առնվի այն սոցիալ-տնտեսական պայմանների և սրանցից առաջացած փիլիսոփայական ուղղությունների, իդեոլոգիական հոսանքների, քաղաքական գաղափարների լուսիս տակ, որոնք գերիշխել են տվյալ ժամանակաշրջանում։ Այստեղից էլ անհրաժեշտություն է առաջանում պատմա-բժշկագիտական հետազոտությունները կատարելիս՝ սահմանել ճիշտ պերիոդիզացիա։ Այդպիսի պերիոդիզացիա, որի հիմքում դրված է մարքս-լենինյան ուսմունքը, մարդկային հասարակության զարգացման օրենքների մասին, տվել է ընկեր Ստալինը «Համկ(բ)» պատմության համառոտ դասընթացքի» մեջ։

Պերիոդիզացիայի համար հիմք ընդունելով հինգ հիմնական

¹ Ընկեր Ստալինի նամակը Համկ(բ)» պատմության դասագիրք կազմողներին. «Պատմական դիտություններ, Նրևան, 1938 թ., էջ 15—16։

Հասարակական ֆորմացիաները նրանց բնորոշ իդեոլոգիական հոսանքներով և փիլիսոփայական ուղղություններով հանդերձ՝ մենք պետք է նշենք, որ յուրաքանչյուր ֆորմացիայի սահմաններում կատարվող խոշոր սոցիալ-տնտեսական տեղաշարժերն իրենց հերթին առաջ էին բերում նոր դադափարական հոսանքներ, որոնք համապատասխան ձևով ազդում էին բժշկագիտական և բիոլոգիական մտքի բնույթի և ուղղության վրա։ Այսպես, օրինակ, վաղ շրջանի ֆեոդալական հասարակության մեջ, երբ զարգանում է, սրա համար տիպական տնտեսական կառուցքը, գերիշխում է ամենախոշոր ֆեոդալի՝ քրիստոնեական եկեղեցու դադափարախոսությունը։ Այս շրջանի բժշկագիտությունը գտնվում է կրոնական դոգմատիկայի բացարձակ ազդեցության ներքո։ Նույն ֆեոդալական հասարակության մեջ ավելի ուշ շրջանում, երբ գործնական են առևտուրը, արդյունաբերությունն ու փողային տնտեսությունը, առաջ է գալիս մի նոր դասակարգ — բուրժուազիան։ Զգտնելով յուրացնել բնության հարստությունները՝ այս դասակարգը դարձ է տալիս նաև բնագիտության զարգացմանը։ Փորձն ու դիտողությունը դառնում են գիտական հետազոտության հիմքը։ Այս շրջանի բժշկագիտությունը զարգանում է Դեկարտի և Բեկոնի փիլիսոփայական դադափարների ազդեցության տակ։

Այսպիսով, ճիշտ պերիոդիզացիան հնարավորություն է տալիս հավաստելու տիրող դասակարգի դադափարախոսության ազդեցությունը բժշկագիտական մտքի բնույթի և ուղղության, ինչպես նաև յուրաքանչյուր հասարակական ֆորմացիայում, յուրաքանչյուր հասարակարգում իշխող առողջապահական կազմակերպության սիստեմի վրա։ Նա հնարավորություն է ընձեռում մեղ ի հայտ բերելու բժշկագիտության դասակարգային բնույթն իր պատմական զարգացման բոլոր էտապներում։ Վերջապես, ուսումնասիրության այս մեթոդը հնարավոր է դարձնում ցույց տալու, որ բժշկական գիտելիքների զարգացումը, որ սերտորեն կապված է մարդկային հասարակության զարգացման հետ, տեղի է ունեցել ոչ թի աստիճանաբար, ինչպես այդ ներկայացնում են բժշկագիտության բուրժուական պատմաբանները, այլ թռիչքաձև։

Այնուհետև, հետազոտության մարքս-լենինյան մեթոդը, որ միակ գիտական մեթոդն է, պահանջում է պատմական երևույթները կամ առանձին անհատների գործունեությունը բնության առնել այն պատմական միջավայրում, որի մեջ զարգացել և ընթացել են այդ երևույթները կամ առանձին անհատների գործունեությունը, և ոչ

թե այսօրվա լուսի տակ, ինչպես այդ անում են Պոկրովսկոե «դպրոցի» պատմաբանները: Սրանց սխալ մոտեցման հետևանքով աղճատվում են պատմական դեմքերի ու դեպքերի ճիշտ նկարագրությունները, բացառվում է դրանց ճիշտ արժեքավորելու հնարավորությունը: Հենց այդ պատճառով էլ իր ժամանակի համար առաջավոր ու պրոգրեսիվ գաղափարներն ու դեմքերը դուրս էին գալիս ընդգծված հետադիմական (ռեակցիոն):

Այդպիսի սխալ մոտեցման օրինակ կարող է ծառայել այն դնահատականը, որ տալիս է Ի. Դ. Ստրաշունը¹ ուսա բժշկագիտության մի քանի ականավոր գործիչներին, մասնավորապես Պիրոգովին: Հաշվի չառնելով այն պատմական միջավայրն ու պարագաները, որոնց մեջ ապրել ու դործել է Պիրոգովը, Ի. Դ. Ստրաշունն առանձնապես ընդգծել է Շ. Ի. Պիրոգովի գործունեության այն սխալներն ու մոլորությունները, որոնք նրա դարաշրջանի ծնունդն էին: Նման մոտեցման հետևանքով՝ Պիրոգովը ներկայացվել է իբրև մի ռեակցիոն դեմք, իսկ նրա նորարարությունը և աչքի ընկնող դերը ոչ միայն ուսա, այլև համաշխարհային գիտության մեջ, նվաստացել ու նսեմացել է: Այսպիսի մոտեցման սխալ լինելը ներկայումս ընդունում է նաև ինքը՝ Ի. Դ. Ստրաշունը:

Վերջացնելով մեր հոդվածը, մենք կցանկանայինք համառոտակի անդրադառնալ այն հարցերին, որոնք ծառացած են Անդրկովկասի ժողովուրդների բժշկականության պատմության ուսումնասիրության առաջ, մի պատմություն, որը կազմում է հայրենական բժշկագիտության պատմության ամենահնադույն հատվածը: Միջնադարյան հայկական բժշկագիտական բաղմահատոր աղբյուրների ուսումնասիրության նշանակությունը, կոնկրետ նշված է ՍՍՌՄ Գիտությունների Ակադեմիայի գիտա-կոորդինացիոն խորհրդի կողմից, որը՝ քննության առնելով Հայկական ՍՍՌ Գիտ. Ակադեմիայի Հայ Բժշկականության ու Բիոլոգիայի Պատմության սեկտորի 1948 թ. գիտա-հետազոտական պլանը, իր Եզրակացության մեջ ընդգծում է. «Հայկական բժշկականության ու բիոլոգիայի ուսումնասիրությունը շատ կարևոր է ոչ միայն հայ ժողովրդի, այլև մեր երկրի գիտության ընդհանուր պատմության համար, քանի որ հայ կուլտուրան ու գիտությունը Սովետական Միության ժողովուրդների մեջ հնագույններից մեկն է հանդիսանում: Նրա վրա արտացոլվել է հին և արևելյան գիտության պատմությունը»...

¹ Б. М. Э. „Медицина“, И. Д. Страшун.

Անդրկովկասի ժողովուրդների բժշկագիտությունն ուսումնասիրելիս կարևոր է հավաստել այդ ժողովուրդների բժշկագիտության մեջ եղած ընդհանուր գծերը, ժողովուրդներ, որոնք տասնյակ դարերի ընթացքում ապրել են կողք կողքի, ունեցել բազմաթիվ ընդհանուր տնտեսական և քաղաքական շահեր, ինչպես նաև միատեսակ ներկրամասային պաթոլոգիա:

Ոչ նվազ կարևոր խնդիր է նաև ուսումնասիրել այն ուղիները, որոնք հնուց ի վեր կապում էին Անդրկովկասի ժողովուրդների, մասնավորապես հայերի, բժշկագիտությունը ուսա բժշկագիտության հետ, և առանձնապես ուսա մատերիալիստական փիլիսոփայության և առաջավոր բժշկագիտության ազդեցությունը Անդրկովկասի բժիշկների և բիոլոգների վրա: Սրանք այստեղ հող են պատրաստել սովետական բժշկագիտության սկզբունքները հաջողությամբ յուրացնելու համար: Այս վերջինների ուսումնասիրությունը ամենից ակտուալը և կարևորն է, որ ծառացած է մեր ամբողջ երկրի բժշկագիտության պատմաբանների առաջ: Դա նաև կարևոր քաղաքական խնդիր է, որովհետև նա պիտի ցույց տա սոցիալիստական հասարակության առողջապահական սխտեմի անհամեմատելի գերազանցությունը կապիտալիստական սխտեմի հանդեպ և մատերիալիստական աշխարհայեցության հաղթանակն իդեալիստական աշխարհայացքի վրա, նաև բիոլոգիայի ու բժշկագիտության բնագավառում:

Г. Г. АРУТЮНЯН

О ЗАДАЧАХ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ МЕДИЦИНЫ

В настоящее время, когда мир разделился на два враждебных лагеря, лагерь демократических и антидемократических сил, не только политическая, но и идеологическая борьба между ними приобретает особенно острый характер.

Реакционные англо-американские круги, используя данные истории, стремятся доказать, что они являются единственными хранителями и продолжателями лучших достижений человеческой мысли и мировой культуры; одновременно они пытаются умалить и даже свести на нет роль и значение нашей науки в деле развития общечеловеческой культуры.

В этих условиях изучение истории отечественной науки, в частности истории биологии и медицины, приобретает особенно важное значение. Оно важно не только с точки зрения выявления достижений отечественной науки, но и той роли, которую оно должно сыграть в деле идейно-политического воспитания советской молодежи. Изучение относящихся сюда вопросов поможет восстановить приоритет отечественных ученых во многих выдающихся открытиях, несправедливо присвоенных зарубежными учеными, выявляя, таким образом, передовую и в настоящее время ведущую роль нашей науки в развитии мировой науки. Изучение истории медицины как досоветского, так и в особенности советского периода, должно способствовать ликвидации нездорового явления, имеющего место среди ряда наших ученых, которое А. А. Жданов охарактеризовал термином «низкопоклонство» перед Западом. Это нездоровое явление объясняется отчасти тем, что часть наших научных работников находилась во власти враждебных нам идеалистических теорий и учений; в известной же степени сказанное вытекало из незнания истории отечественной науки.

Мы должны безоговорочно признать, что вопросом изучения истории отечественной биологии и медицины как в прошлом, так и в настоящем, у нас сравнительно мало занимались. Опубликованный за последнее время ряд работ советских авторов как по истории всеобщей, так и отечественной медицины (труды И. К. Страшуна, Л. Я. Скороходова, Л. А. Оганесяна, Х. С. Коштойнца, Э. М. Конюс и др.) показывает, что этому весьма важному вопросу у нас начали уделять должное внимание только в последнее время. Все же число работ и исследований по истории отечественной медицины, и в особенности истории медицины советского периода, явно недостаточно, и наша историко-медицинская литература пока весьма небогата.

Этот пробел в историко-медицинской литературе оказывается еще более значительным, если учесть, что у нас по сей день не имеется работы, охватывающей в себе всю историю медицины советского периода. Наконец, некоторые из имеющихся работ в настоящее время не могут нас удовлетворить и в качественном отношении. Одни из них устарели (работы Рихтера и Гезера), в других вопросы русской медицины и харак-

теристика медицинских деятелей освещены неполно и подчас неправильно (работы Оппеля и Л. Я. Скороходова), третьи, хотя и содержат богатый фактический материал, не удовлетворяют нас своими методологическими установками (работа Ковнера). Тем более нас не могут удовлетворить имеющиеся в сокращенном русском переводе две работы по истории всеобщей медицины (Менье и Мейер-Штейнега и Зудгоффа), уделяющие русской медицине и ее выдающимся деятелям самое незначительное место. Такое неудовлетворительное положение в области изучения истории отечественной медицины ставит перед нашими научными работниками весьма ответственную и актуальную задачу—пополнить зияющие пробелы в нашей историко-медицинской литературе.

Основным условием при выполнении этой ответственной задачи является правильная методологическая установка, основанная на единственно научном марксистско-ленинском учении о законах развития человеческого общества. Классики марксизма дают ряд ценных указаний, которые являются руководящими не только при изучении общесторических, но и историко-медицинских проблем. Таким является, например, указание товарища Сталина в письме к составителям учебника по истории ВКП(б). (Сборник «К изучению истории ВКП(б). Госполитиздат, 1938 г.):

В свете указаний товарища Сталина историк вообще, в частности историк медицины, изучая любую историко-медицинскую проблему, должен увязать ее с историей страны, должен рассматривать ее в той исторической обстановке, в которой она зародилась и развивалась. Он должен заниматься не просто изложением фактов из области истории медицины, а давать этим фактам марксистское толкование. Наконец, в основу научного исследования должна лечь правильная периодизация, которая дана нам товарищем Сталиным в «Кратком курсе истории ВКП(б).

Такой подход обязывает нас рассматривать отдельные этапы в развитии медицины в связи с социально-экономической структурой общества, в связи с идеологическими направлениями и течениями, доминирующими в данном обществе. Все это даст нам возможность выявить классовую сущность

медицины во все этапы ее развития и отметить ту непрерывную борьбу, которая в течение тысячелетий велась между идеалистическими и материалистическими течениями в медицине и биологии.

Особо следует подчеркнуть необходимость изучения истории медицины народов, входящих в состав Советского Союза, и в частности народов Средней Азии и Закавказья. Последние, наиболее древние народы, входящие в состав Советского Союза, имели в историческом прошлом высокую медицинскую культуру. История медицины этих народов представляет собою наиболее древний раздел истории отечественной медицины.

После выхода в свет «Истории медицины в Армении» Л. А. Оганесяна можно считать, что наиболее изученной является армянская медицина. Подробное изучение истории медицины всех народов Закавказья даст нам возможность выявить общие черты в медицинских знаниях этих народов, в течение тысячелетий связанных друг с другом экономическими, политическими и культурными узами. Своевременной и весьма важной задачей является также изучение тех нитей, которые издавна связывали русскую медицину с медициной народов Закавказья. Необходимо всесторонне изучить влияние русской материалистической философии и передовой русской медицины на врачей и биологов Закавказья, подготовивших здесь почву для успешного внедрения и освоения принципов советской медицины.

